

KIS-669 – Broad ha Riez e Sina

[Notenn e sigur ar studi emañ Yann Varc'h THOREL o ren war frammoù politikel Sina]

(YVT da GE – 13 01 00)

Ha nend eus dislavar ebet o komz eus *Kuntell Broadel Derc'houezourion Pobl Sina* hag eus *Kendaelez Veur ar Riez* ?

(GE da YVT – 24 01 00)

Hevelep dislavar er gerioù zo merk un dislavar istorel bet stignet e grez an Dispac'h gall hag assammet da heul gant an dispac'hioù all : an *Nation* a c'hoarveze eus an holl geodedourion, eleze eus an holl zenion, ar werin eus Paris hag eus un nebeut kêrioù all o vezañ an egin eus an *Nation* hollvedel-se da vezañ astennet da gement pobl oa ; en devoud e chomas an Dispac'h un afer frañsez : an *Nation* a emgavas en arun gant Frañs ha Frañs o tiazezañ ur gwir nevez war an devoud a yeas a Rouantelezh da Republik — abaoe ez eo chomet kemmesket *Nation* hag *État*. An Dispac'h soviedel a heulias un darvezadur heñvel : loc'het evit bezañ hollvedel, e voe direet d'un afer rusian hep mui pa rankas emanaout evel “Ar Gomunouriezh en ur vro hepken” ; mar emastennas ar Gomunouriezh da c'houde d' un darn vat eus ar Blanedenn e voe bepred diwar-bouez riezoù a wrizioù broadel. Alese ez eus hiziv, ac'hoel e Frañs, damheñvelsterioù eus *peuple*, *nation*, *État* (ha *République* o kemer lec'h *État* mui ouzh mui), an holl o kennotañ pep a skoulmad kealioù re brizius er moederezh evit ma vent dispartiet gant nep strollad o vukañ d'ar galloud ; e brezhoneg hon eus klasket terriñ ar c'hennotadurioù dre arverañ blokadoù evel *pobl* ha *gwerin*, *kenel*, *tudad* ha *broad*, *riez* ha *Stad* met ne spir ket a dra sur evit kemmañ ar gealiadurezh o ren. Mar distroomp da 'z prepoz, daoust hag an dislavar etre *broadel* ha *Riez* a denn d' an droidigezh diwar ar galleg a gaver war *Emsav*, pe hag un dislavar heñvel zo en anvadoù sinaek ?

(YVT da GE – 29 01 00)

A-zivout Br. *Broad* pe Br. *Riez* e sinaeg eo dav din anzav ned eo ket gwall spis na splann er yezh-se kennebeud-all... Frouezh an istor ivez moarvat, gennet m' edint eno etre ur vroadelouriezh trimilvloaziat hag ur varksouriezh diavaeziat.

Br. *Broad* a c'hell bezañ troet, da 'm meno, e Sn. *minzu* — evel e *zhonghua minzu*, Broad Sina — gantañ an arster Br. *Pobl*, pe e Sn. *guojia*, gantañ an arster Br. *Stad* pe *mammvro* (sic !)

Mar fell din treiñ ar bommoù *deskadurezh Stad*, *Bodadenn vroadel* pe *armerzh riez* ez arverin an adanv *guomin* (bro + pobl). Evit *Kuntell Broadel Derc'houezourion Pobl Sina* avat ez eo *quanguo* (ar vro holl, hollvroadel) a vez arveret evel evit *Steuñv Broadel Diorreadur ar Gouniderezh* pe *Kampionadoù Broadel ar sportoù*.

A-hend-all ez eus meur a c'herienn c'hoazh evit Br. *pobl* (Sn. *minzu*) pe Br. *Gwerin* (Sn. *renmin*). Sn. *laobaixing* (ar c'hozh kant anv) pe *pingmin* a gaver c'hoazh evit Br. *Pobl vunut* pe *ar gumun*.

Dres kent ar Brezel Bed kentañ e savas Stalin e vouezh er breudoù a rene el luskad sokialour en Europa diwar-benn ar « broadoù » : embann a reas ur skrid, *Ar varksouriezh ha kraf ar vroad*, a roas ennañ un eulad da 'r « vroad », a zlee talvezout pell ha degas bec'h : “ur strollad stabil, diazezet en istor, gant ur genyezh, ur gendiriegezh, ur gedvuhez armerzhel, ur c'henvred ay a d' ober ur c'hensevenadur, eo ar
vroad
(Rs. *natsiya*
)

”. E 1929 e spisas e *Kraf ar vroad hag al leninouriezh*, “ne oa ha ne c'helle bezañ bet, kent grez ar gevalouriezh, broad ebet”. E 1950 avat e reas meneg, ez ameeun, en e bennad diwar *Ar varksouriezh ha kudennoù ar yezhouriezh*, eus ur gudenn a voe — hag a zo — gwall luziet evit Sina : hini an argerzh hanezek a gas da savidigezh ar broadoù. Diskleriañ a ra Stalin en em ziorre ur yezh o vont a yezh klann da yezh veuriad, a yezh veuriad da yezh « tudad¹ ». Kealiadourion Sina atebek war damkan krefen ar vroad a voe ret dezho meizañ — asantiñ ? — e tle pep kevredad mont dre bevar grez, pevar aozadur kevredadel : ar c'hlan (Rs. *rod*), ar meuriad (Rs. *plemya*), an dudad (Rs. *narodnost'*) hag ar vroad (*natsiya*). Dav dezho strivañ da lakaat an damkaniezh nevez-se da vont da heul steuñv klasek kendroadur ar modoù oberiañ. Peogwir ez eo ar « c'hlan » hag ar « meuriad » kevredadoù direnkad c'hoazh ez int e par ar voutinouriezh kentidik ; ar vroad avat zo e par ar gevalouriezh ; keal

¹ Sl. *tudad* (*Emsav* 38, 1970, p. 55) pe KIS-421, La-10, pp.49-51.

treugel an *narodnost'*, na zisplegas fraezh Stalin mann ebet war e zivout, a c'hellfe bezañ lakaet e par ar sklavouriezh hag ar c'hladdalc'houriezh en argerzh ar c'hevredadoù.

Abaoe 1949 e oa bet keal ar vroad en argraf dre deir rendael vras ha disheñvel an eil diouzh eben. Er bloazioù 1950 e pleded gant ar c'hraf gant ur sell istorel : dav e oa klask gouzout pelloc'h diwar-benn dinod ar vroad Han ; e derou an dekved 1960 e oa an dalc'h war maeziad ar yezhouriezh dre benn da 'n ezhomm bras a resisaat un termenadur ay ae war zemeraat ; adkroget e voe gant ar preder er bloazioù 1980, war-lerc'h troc'h Dispac'h Meur ar Sevenadur, ha mont a read war maeziad an dudoniezh.

Pa darzhas ar rendael gentañ e 1954 e oa bet troet endeo levr Stalin a-zivout ar c'hudennoù yezh gant LI Lisan. Ur stern, ken iskriv, ken strizh, a roas al levr-mañ da 'r preder damkanel. Ne voe kudenn vras ebet evit ar pozioù « klann » (Sn. *shizu*), « meuriad » (Sn. *buluo*) ha « broad » (Sn. *minzu*). Evit *narodnost'* avat e oa bet ret da LI Lisan sevel un nevezc'her a zo bet ur samm, un diaester evit ar remzi da heul : Sn. *buzu* a savas o kevreañ daou sinalun, unan bet tennet eus *buluo* (= meuriad) hag egile eus Sn. *minzu* (= broad), da verkañ moarvat e oa an *dudad* etredaou hepmuiken. Mes kennotadurioù a vane stag ouzh ar ger iskriv-se e sinaeg a zegasas treuzvezadurioù ha rendaeloù.

An istorour FAN Wenlan an hini a voulc'has an tabut e 1954 dre skrivañ ur pennad ma tiskoueze e oa gant ar bobl Han, hag abaoe henamzer an tiernelezhioù Qin ha Han, ar pevar azon na vezent kavet, hervez Stalin, ken met en ur vroad : ha ne oa ket endeo ur reizhiad-skritur unvan, un diriegezh unan bevennet gant ar Voger Vras, ur vuhez armerzhel unvan dre unvanidigezh ar pouezioù hag ar muzulioù, hag ur sevenadur boutin a c'heller ober sevenadur Sina anezhañ endeo ? Abaoe an div diernelezh-hont, gouez da FAN Wenlan, “ne voe ar re Han nag un *dudad* hepmuiken evel a gaver e grezioù diskar ar vro, nag ur vroad vourc'hizel e skeud ar gevalaouriezh, mes ur vroad diouti hec'h-unan, bet dinodet diouzh amveziadoù kevredigezhel diouto o-unan”. Eviti da gaout un emskiant vroadel abaoe ouzhpenn daou vil bloaz ne ve ket bet ur vroad vourc'hizel gwezh ebet : da vroad sokialour e ve aet krenn dam da drec'h ar voutinelourion e 1949.

Manet eo ar pennad-se brudet-kaer. E-pad tri bloaz e voe rendael ha karezet an istorour : tamallet e voe dezhañ ober eus ar Haned un nemedenn na c'hellfed lakaat keñver-ha-keñver gant mann ebet ha distagañ keal ar vroad diouzh an amveziadoù kevredigezhel-armedhel en laka da vezus... Dont a read a-benn da emglevout, tamm-ha-tamm, evit lavarout ne c'helle ket ar vroad Han bezañ kent ar gevalaouriezh : ne voe

nemet adal brezel ar roz-moc'h, pa dorras an aloubidigezh impalaerour an « armerzh naturel » evit aozañ ur marc'had broadel, ma tinodas ur c'hevredad a c'heller ober ur vroad (*minzu*) anezhañ. Evit ar grezioù kent ez eo reishoc'h komz eus tudad Han pe eus tudad sinaat, da zoujañ da dermenadur Stalin...

Pa voe hennadiñ ar pobloù bihanniver en argraf e voe anv eus ar gudenn adarre. Ar re-se, hervez an atebeion voutinelour, zo e paroù disheñvel eus emdroadur an istor. Ur bobl vihanniver hepken a voe kemmet he aozadur kevredigezhel gant ar gevalaouriezh : ar re all a oa c'hoazh e par ar c'hladdalc'houriezh (an Durked), ar sklavouriezh (Yied) pe ar gomunouriezh kentidik (Naxied¹). Da vezañ resis ne zlefed ket ober broad (*minzu*) ken met eus ar bobl Han hag unanig bennak : ar re all nend int nemet kevredadoù rakvroadel ha ne c'heller ober met tudadoù (*buzu*) anezho.

Pa voe savet, e 1958, Ensavadur an Enklaskoù war ar Pobloù (*minzu yanjiusuo*), stag ouzh Akademiezh ar Skiantoù, ha mennet skrivañ istorioù ketep ar pobloù bihanniver a oa anavezet ent-kefridiel, 54 a oa anezho da 'r c'houlz-se, ez eas krenn ar rendaeloù war dachenn ar politikerezh. Peogwir e veze dinac'het outo an anvad « *minzu* » e savas atebeion ar pobloù bihanniver o mouezhioù. Eñep-krenn e voe yoc'hoù hon pobloù bihanniver, ar sternioù hag ar gefredourion pergen, da 'r savboent-se. Gouez da lod e oa dinac'hañ ouzh ar pobloù bet emc'hraet a-hed an istor an anvad a « *minzu* » hag ober « *buzu* » anezho kement ha disparzhañ ar pobloù bihanniver. Ober « *buzu* » eus ar pobloù kent an Dieubidigezh (1949) a oa lakaat unanidigezh pobloù hon bro en arvar. Ne oa mui ur gudenn akademiezhel hepken : ur gudenn bolitikel a ranked sellout outi gant evezh bras e oa.»¹

Da ziluziañ ar gudenn e oa dav reizhañ luz an droidigezh a-benn klask doujañ da 'r geennadurezh varksour-leninour ha da zamant reizh ar pobloù. Da heul, tabutoù steroniour da glask spisaat ster kentañ ar pozioù alamanek arveret gant Marx hag Engels, hag ar re rousiek arveret gant Lenin ha Stalin, a-zivout kraf ar vroad. Emglevout a read tamm-ha-tamm : kent Stalin, e rae mistri ar varksouriezh gant ar c'herienn « broad » en un doare frank a-walc'h : pa skrive Engels ez emc'hrae ar broadoù diwar ar meuriadoù e rae anv, anat, eus ar Vroad hengounel, bet emc'hraet goustad diwar diazez ar c'hevredadoù kentidik. Mar hañval Stalin bezañ strishoc'h ez eo peogwir ne gomz nemet eus ar broadoù (*natsiya*) arnevez, kevalaour. Ned eus abeg ebet enta da dreññ *narodnost'* e *buzu*, keal gant arster ar gentidigezh na c'hell nemet

¹ SI. B. ALLANIC, *La Voie Blanche*, emb. La Digitale, 1994.

¹ YA Hanzhang ha SUN Qing, *Rendael war divoud damkaniezh ar vroad abaoe an Dieubidigezh*, 1979.

feukañ ar pobloù bihanniver. Dav e oa neuze « unvaniñ an treiñ » hag ober *minzu* eus an holl bobloù, anez derc'hel kont eus o aozadur kevredigezhel nag eus derez o emdroadur en istor. E 1962 e voe roet e lañvaz da 'n diviz-se — a voe embannet war *Pemdezieg ar Bobl* da 'r 14vet a viz Mezheven 1962 — gant ur gendael aozet gant Akademiezh ar Skiantoù ha Burev Treiñ Poellgor Kreiz ar Strollad.

Hiziv avat e sav kudenn evit Sinaiz — koulz re ar c'hevandir, koulz re Taiwan — hag evit ar sinaoniourion gant keal ar *zuqunxing* (Gl. *ethnicité*, Br. *kenelelezh*) a arverer evit komz eus kudennoù etre kevredadoù Han disheñvel o sevenadur, o « broioù » orin (sk. : Kevandiriz / Taiwaniz, Hakkaed / Hokkienegerion)...